

ŚRODKI OCHRONY PRZECIWPOWODZIOWEJ I ZAANGAŻOWANIE SPOŁECZEŃSTWA

Vlastimil Karlík

Czas na Odrę
Zeit für die Oder
Čas na Odru

OŁOMUNIEC, 2024

Wprowadzenie

Jednym z przykładów projektów przyczyniających się do poprawy stanu ekologicznego wód powierzchniowych są zbliżone do naturalnych środki ochrony przeciwpowodziowej w mieście Ołomuniec (czes. Olomouc). Początkowo zdecydowanie techniczny projekt udało się znacznie przekształcić pod kątem nowoczesnej ochrony przeciwpowodziowej związanej z rewitalizacją koryta i przyległych terenów zalewowych w ramach możliwości występujących w środowisku zurbanizowanym.

Przypadek ten jest zarówno przykładem dobrych, jak i złych praktyk w zakresie zaangażowania społeczeństwa i komunikacji z grupami interesu. Podczas gdy działania stowarzyszenia obywatelskiego znacząco przyczyniły się do podniesienia jakości tego projektu, to z komunikacji z działkowiczami należy raczej wyciągnąć wnioski pod kątem tego, czego należy unikać w negocjacjach z zainteresowanymi grupami społecznymi, i to z obu stron.

Jest to wieloletni i kompleksowy projekt, który nie został jeszcze w pełni ukończony. Jesteśmy jednak przekonani, że mimo to zasługuje na uwagę.

Dotychczasowa historia

Po wielkiej powodzi Miasto Ołomuniec zleciło ówczesnej firmie projektowej Aquatis, a.s. opracowanie studium techniczno-ekonomicznego dotyczącego zwiększenia przepustowości koryta rzeki Morawy w Ołomuńcu, które zostało ukończone w 2001 roku. Rezultatem był czysto techniczny projekt środków ochrony przeciwpowodziowej bez możliwości renaturyzacji rzeki i bardziej znaczącego zagospodarowania stref nadrzecznych dla ludności.

Jednocześnie, w latach 1998–2001, organizacja pozarządowa Unie pro řeku Moravu (Unia na Rzecz Rzeki Morawy) przygotowała studium techniczno-ekonomiczne pod nazwą Poprawa przepustowości koryta rzeki Morawy w Ołomuńcu, renaturyzacja strefy nadrzecznej i zintegrowanie rzeki ze strukturami miasta (Zkapacitnění koryta řeky Moravy v Olomouci, zpřírodnění poříční zóny a zapojení řeky do struktury města).

Studium koncepcyjne firmy Aquatis stało się podstawą do zmiany planu zagospodarowania przestrzennego miasta. Realizacja ochrony przeciwpowodziowej w Ołomuńcu została ze względu na swoją złożoność podzielona na cztery podstawowe etapy. W latach 2006–2007 zrealizowano pierwszy etap, polegający na budowie kanału obejściowego wokół fortu oraz jazu w dzielnicy Nové Sady. Jest czysto techniczny, podobnie jak komorowa przepławka dla ryb, która jest częścią tego obiektu.

W międzyczasie Unie pro řeku Moravu wskazywała na niewykorzystaną możliwość podjęcia rozwiązań zbliżonych do naturalnych, jednak spotykała się ze znacznym brakiem zainteresowania ze strony przedstawicieli miasta i urzędników.

Jesienią 2007 roku rozpoczęto proces uzyskiwania pozwoleń dla technicznego projektu firmy Aquatis. Unie pro řeku Moravu była uczestnikiem postępowania w sprawie wydania warunków zabudowy, ale jej uwagi nie zostały uwzględnione i dla projektu zakończył się pierwszy etap w procesie wydawania pozwoleń, tj. wydano decyzję o warunkach zabudowy.

Dopiero po odwołaniu się i złożeniu skargi na decyzję administracyjną przez organizację pozarządową rozpoczęto merytoryczne negocjacje w sprawie modyfikacji projektu, które doprowadziły do porozumienia i zmiany projektu. W międzyczasie sąd administracyjny orzekł na korzyść skargi

administracyjnej i przekazał sprawę z powrotem do urzędu ds. budownictwa, który zatwierdził zmodyfikowany projekt w 2010 roku.

Projekt ten dotyczył etapu IIA środków ochrony przeciwpowodziowej. Kolejne etapy były już opracowywane jako zbliżone do naturalnych.

Drugi etap działań przeciwpowodziowych

Przegląd etapów działań przeciwpowodziowych w Ołomuńcu i stanu ich realizacji z sierpnia 2024 roku

I etap - realizacja w latach 2006-2007

W rejonie istniejącego jazu wybudowano kanał obejściowy o długości 520 m i maksymalnej przepustowości $180 \text{ m}^3/\text{s}$, który na danym odcinku zwiększy przepływ do $650 \text{ m}^3/\text{s}$. Obejmuje on nową konstrukcję jazu utrzymującą poziom spiętrzenia na tym samym poziomie, co pierwotny jaz w głównym korycie rzeki. Aby zapewnić migrację ryb, w okolicy nowego jazu zbudowano przepławkę. W celu połączenia nowo powstałej wyspy między głównym kanałem a kanałem obejściowym, gdzie znajdują się między innymi urządzenia do sterowania jazem, zbudowano nową drogę dojazdową i most nad kanałem obejściowym. Elementem I etapu było również rozwiązanie okolicznej infrastruktury transportowej, w tym realizacja dwuprzęsłowego mostu na rzece Morawie i kanału obejściowego na ulicy Wittgensteinova.

II Etap A - realizacja w latach 2012-2013

Nawiązujący II etap A dotyczy ochrony obszaru o długości 1,4 km od końca I etapu powyżej mostu na ulicy Velkomoravská do mostu kolejowego na linii Ołomuniec – Nezamyslice na południu Ołomuńca. Zwiększyło to przepustowość koryta rzeki z przepływu 384 m³/s do 650 m³/s przede wszystkim w dzielnicach Nové Sady i Nový Svět.

Realizacja obejmowała podniesienie dotychczasowych wałów, budowę nowych wałów i ścian oraz obniżenie lewobrzeżnej krawędzi brzegu powyżej domu dziecka dla dzieci do lat 3, która w razie potrzeby umożliwi zalew otwartych terenów zalewowych. Obniżenie pierwotnej odsadzki pod ulicą Velkomoravská doprowadziło do powstania równoległego koryta i zielonej wyspy o długości 350 m.

II Etap B - realizacja w latach 2018-2022

Ochrona prawego brzegu nad ramieniem Środkowej Morawy aż do linii kolejowej Ołomuniec – Želechovice jest przedmiotem II etapu B. Na obszarze powyżej linii kolejowej jego realizacja polega na modyfikacji wałów i poszerzeniu koryta o prawobrzeżną odsadzkę (część koryta zalewana przy wyższych przepływach) w zależności od lokalnych możliwości przestrzennych. Na odcinku prostego koryta, zaczynającego się pod ulicą Masarykova do ulicy Komenského, na obu brzegach powstaną odsadzki. Istniejące mosty o niewystarczającej przepustowości na ulicach Masarykova i Komenského zostaną zastąpione nowymi mostami, a budowa obejmie również dwa skrzyżowania na ulicy Komenského.

IV etap

To, co w uproszczeniu nazywane jest IV etapem, jest przedsięwzięciem inwestycyjnym o nazwie „Morava, km 230,728 – 231,934 – środki ochrony przeciwpowodziowej zbliżone do naturalnych na prawym brzegu i połączenie lewobrzeżnego ramienia“ (Morava, km 230,728 – 231,934 – přírodě blízká protipovodňová opatření na pravém břehu a napojení levobřežního ramene), którego inwestorem jest Povodí Moravy, s.p. (Dorzecze Morawy, przedsiębiorstwo państwowe) (dalej „Povodí“).

Przedmiotem IV etapu są tzw. „zbliżone do naturalnych środki ochrony przeciwpowodziowej“ polegające na działaniach rewitalizacyjnych mających na celu poprawę stanu ekologicznego cieku i przywrócenie jego naturalnych funkcji, a także zwiększenie poziomu ochrony przeciwpowodziowej w południowej części miasta do wartości określonej w obowiązującym planie zagospodarowania przestrzennego (tj. przepływ powodziowy 650 m³/s). Z tego punktu widzenia

założenie Lasu Holickiego w 2013 roku było pierwszym przedsięwzięciem miasta mającym na celu poprawę stanu ekologicznego terenów zalewowych rzeki.

Projekt tego etapu ochrony przeciwpowodziowej w postaci zbliżonych do naturalnych środków ochrony przeciwpowodziowej przyczynia się do zatrzymywania wody w krajobrazie poprzez rozwój cieków wodnych i sadzawek oraz związanej z nimi roślinności. W ten sposób projekt ten w okresie klimatycznym naprzemiennych i nasilających się susz i powodzi równoważy skrajności: chroni miasto przed wysoką wodą w czasie powodzi i zatrzymuje wodę w krajobrazie w czasie suszy. Kolejną niemniej znaczącą korzyścią dla mieszkańców miasta jest stworzenie nowego obszaru o walorach rekreacyjnych.

Ze względu na trudne uregulowanie praw własności i ograniczone możliwości wynikające z ograniczeń pandemicznych, przygotowanie projektu i dokumentacji w 2020 roku podzielono na dwie części: tzw. IV etap A i IV etap B. Podział ten pozwolił na kontynuację przygotowań projektu w tej części obszaru, w której z punktu widzenia spraw własnościowych uregulowanie stosunków było prostsze, tj. w etapie IV A.

IV etap A (zakładana realizacja 2023-2026)

Obejmuje rewitalizację prawego brzegu rzeki Morawy przy oczyszczalni ścieków (część ogródków działkowych Morava na gruntach miasta), przebudowę istniejącej tamy ochronnej i połączenie lewobrzeżnego odciętego ramienia wraz z jego rewitalizacją, obejmującą powstanie nowej sadzawki.

IV etap B (zakładana realizacja 2024-2028)

Zlokalizowany na lewym brzegu rzeki Morawy. Obejmuje budowę wału ziemnego wokół dzielnicy Nový Svět, budowę ramienia obejściowego i mostu inundacyjnego pod linią kolejową oraz rewitalizację terasy zalewowej. W ramach tego etapu zajęte będą działki wielu właścicieli, a rozwiązanie tego etapu jest więc zależne od uregulowania praw własności gruntów.

III etap

Kompleksowa ochrona większości obszaru miasta Ołomuniec zostanie zakończona III etapem, który nawiąże do II etapu powyżej ulicy Komenského. Dopiero po jego ukończeniu ochrona Ołomuńca przed wysoką wodą będzie naprawdę skuteczna.

Etap ten obejmuje teren przyległy do rzeki (tzw. strefę nadrzeczną) na odcinku od mostu przy ul. Komenského aż do ujścia potoku Trusovického do Morawy, dalej Trusovický potok i nawiązującą strefę nadbrzeżną od jego ujścia do Morawy do skrzyżowania z linią kolejową Ołomuniec – Praga oraz zaporę zamykającą (wał) między dzielnicami Černovír i Hejčín wraz ze służą na potoku Mlýnský.

Podobnie jak w przypadku II etapu A środków ochrony przeciwpowodziowej ani tu działania przeciwpowodziowe nie polegają tylko na zwykłym podniesieniu istniejących murów i wałów, ale na kompleksowej koncepcji nadrzecznego obszaru w mieście. Powinno to przekierować wysoką wodę, umożliwić mieszkańcom miasta rekreację i przywrócić naturalne elementy do środowiska rzeki i jej otoczenia. Będzie to zatem kompleksowa rewitalizacja obszaru miejskiego związana ze środkami ochrony przeciwpowodziowej oraz propozycją aktywnego i pasywnego wykorzystania znaczących walorów miasta – rzeki Morawy.

Budowa przyszłego III etapu przebiega przez tereny objęte ochroną konserwatorską, dotyczy dzielnicy Klášterní Hradisko i ościennych terenów mieszkalnych. Jest uwarunkowana zmianą usytuowania dużych sieci uzbrojenia terenu i zmianą przebiegu drogi na ulicy Sokolovská. Ponadto obejmie on rewitalizację obszaru miejskiego związaną ze środkami ochrony przeciwpowodziowej oraz projekt aktywnego i pasywnego wykorzystania rzeki Morawy, dlatego też będzie bardzo pracochłonny dla osób pracujących w zawodach związanych z gospodarką wodną i zawodach technicznych, a także architektów miejskich i krajobrazu. Jednocześnie konieczne będzie zachowanie wrażliwości na kontekst urbanistyczny i ekologiczny, aby zapewnić różnorodność środowiska wodnego. Dlatego w styczniu 2024 roku urząd miasta ogłosił konkurs krajobrazowy na zaprojektowanie środków ochrony przeciwpowodziowej i integrację rzeki z miastem w kontekście dzielnic Letná, Lazce, Černovír, a zwłaszcza barokowego zabytku w dzielnicy Klášterní Hradisko.

Konflikt z działkowiczami

Etap IV A dotyczył ogródków działkowych – gruntów wynajmowanych przez osoby prywatne od miasta Ołomuniec. Wykorzystanie w charakterze ogródków działkowych nie było już dłużej możliwe, więc miasto zdecydowało się rozwiązać umowy wynajmu z tymi osobami. To w zrozumiały sposób wywołało niechęć i konflikt. Działkowicze postanowili zaprotestować przeciwko proponowanemu rozwiązaniu i proponowali alternatywne rozwiązanie. Natomiast miasto zaproponowało wynajęcie innych działek.

Działkowiczom nie udało się przeforsować alternatywnego rozwiązania – w przeprowadzonych specjalistycznych ocenach tej propozycji wyciągnięto wnioski, że proponowane alternatywne rozwiązanie nie zapewnia wystarczającej ochrony przeciwpowodziowej. Potwierdził to tak naprawdę także przebieg powodzi pod koniec 2023 roku, kiedy nawet przy przepływie, który nie osiągnął ekstremalnych wartości, poziom wody był 1 metr nad ogródkami działkowymi.

Tereny działek ogrodowych znajdowały się na terenie zalewowym i nigdy nie zostały w planie zagospodarowania przestrzennego wskazane do wykorzystania w tym celu – zawsze było to wskazane jako tymczasowe. Z drugiej strony, oferowane zastępcze działki również działkowiczów nie zadowolily. Miasto ostatecznie zaoferowało im działki na wynajem po cenie komercyjnej (wielokrotnie wyższej niż pierwotnie obiecywano). Jakość oferowanych działek była również, zdaniem działkowiczów, znacznie niższa. Działkowicze czują się więc poszkodowani.

Zdaniem autorów niniejszego opracowania można z tego konfliktu wyciągnąć dwa wnioski:

Lepiej byłoby, gdyby działkowicze skupili się na negocjowaniu korzystniejszych warunków dotyczących zastępczej lokalizacji, zamiast do ostatniej chwili próbować zablokować realizację projektu.

Dla miasta: w prowadzonej komunikacji lepiej byłoby być bardziej otwartym i transparentnym w kwestii warunków wynajmu w zastępczej lokalizacji i ewentualnie zaoferować więcej wariantów cenowych w zależności od sposobu wykorzystania (cena zakładała budowę obiektów działkowych i uwzględniała doprowadzenie odpowiednich sieci uzbrojenia terenu).

Podstawowe zasady nowoczesnej ochrony przeciwpowodziowej zastosowane w mieście

Podejście do ochrony przeciwpowodziowej znacząco różni się na terenach zurbanizowanych i na terenach otwartych. Podczas gdy na otwartym terenie staramy się znaleźć przestrzenie, by rzeka mogła bez powodowania szkód wylewać, by zmniejszyła się i spowolniła fala powodziowa, to na terenie zurbanizowanym chodzi przeciwnie o to, by wysoka woda została przeprowadzona bez powodowania szkód przez koryto o wystarczającej przepustowości.

Nie oznacza to jednak, że nie możemy zaprojektować środków ochrony przeciwpowodziowej w miastach i gminach tak, by jednocześnie poprawiły stan ekologiczny cieku wodnego i jego otoczenia.

Ważnymi parametrami dla takich działań są:

- **Odpowiednia przepustowość i stabilność koryta, zapewniająca ochronę zabudowy**

Można to osiągnąć za pomocą tam i wałów przeciwpowodziowych, ale rozwiązania mogą się skupiać także na przestrzeni między nimi. Rzeka może być wielokorytowa, przy czym przy niższych stanach woda może przepływać przez zbliżoną do naturalnej część kanału z elementami rzecznyymi typowymi dla naturalnych rzek – wyspy, odsypy, ramiona boczne, meandry – a dopiero przy wyższych stanach niepożądanemu rozlewowi zapobiegają elementy techniczne. Uwagę należy skierować także na stan dna, gdzie zróżnicowanie kształtów może być większe, np. w wyniku miejscowych pogłębień, zatopionych sadzawek, zastąpieniem jazów narzutem kamiennym itp.

- **Maksymalizacja walorów ekologicznych w danych warunkach**

Oprócz kształtu koryta i struktury dna w celu zwiększenia walorów ekologicznych można wykorzystać także odsadzki na brzegach – może to obejmować roślinność, przepływowe i nieprzepływowe sadzawki, laguny itp. Pod pewnymi warunkami można również rozważyć instalację rumoszu drzewnego.

- **Walory użytkowe**

Szczególnie w miastach należy pamiętać o walorach estetycznych, integracji z zabudową, możliwościach rekreacji i relaksu. Rzeka i strefa nadrzeczna mogą stać się zielonym kręgosłupem miasta, pozytywnie wpływającym na jego charakter i zwiększającym funkcjonalne wykorzystanie terenów do rekreacji, sportu i życia społecznego.

Zakończenie

Połączenie ochrony przeciwpowodziowej z rewitalizacją rzeki i otaczającego ją krajobrazu może potencjalnie przyczynić się zarówno do zwiększenia walorów ekologicznych, jak i lepszego wykorzystania przez ludzi. Środki ochrony przeciwpowodziowej w Ołomuńcu stanowią, przynajmniej w Republice Czeskiej, jeden z pierwszych i najważniejszych przykładów dobrych praktyk.

Do poprawy stanu ekologicznego rzeki Morawy w Ołomuńcu przyczyniło się również włączenie społeczeństwa, reprezentowanego przez organizację pozarządową Unie pro řeku Moravu.

Komunikacja z grupami interesu nie zawsze prowadziła do rozwiązania konfliktów w sposób satysfakcjonujący dla wszystkich zaangażowanych stron. Jednak dla większości mieszkańców działania te stwarzają nie tylko zwiększone poczucie bezpieczeństwa, ale także nowe spojrzenie na rzekę i jej miejsce w życiu miasta.

Przez cały czas swojego istnienia Arnika skupia się na realizacji projektów związanych z ochroną różnorodności biologicznej, w szczególności cieków wodnych i krajobrazów rzecznych. We wszystkich projektach aktywnie informuje społeczeństwo o tym, w jaki sposób może ono poprzez swoje działania przyczynić się do poprawy stanu środowiska. W ciągu ostatnich trzech lat Arnika pracowała nad budowaniem partnerstw na rzecz ochrony międzynarodowych dorzeczy Odry i Łaby. W ramach tych projektów, we współpracy z innymi partnerami, promuje zrównoważone wykorzystanie terenów zalewowych rzek, zarządzanie środowiskowe, rewitalizację i renaturyzację cieków wodnych.

www.arnika.org

Koalicja Czas na Odrę to międzynarodowa koalicja zajmująca się ochroną rzek i rozwojem społeczności, które nad nimi żyją. W tej koalicji działa kilkadziesiąt organizacji ekologicznych z trzech krajów, przez które przepływa rzeka Odra: Polski, Czech i Niemiec. Informacje dotyczące współpracy międzynarodowej w ramach koalicji Czas na Odrę znajdują się na stronach **www.saveoder.org**

ISBN

Autor: Vlastimil Karlík

Wydawca: Arnika

Współpraca : Sdružení Arnika, BUND, WWF Polska

Zdjęcia ilustracyjne: Michal Krejčí

Supported by:

Federal Ministry
for Economic Affairs
and Energy

Publikacja została opracowana w ramach projektu Europejskiej inicjatywy na rzecz środowiska (EURENI): zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego we wdrażanie Ramowej Dyrektywy Wodnej.